

VÄIKESTE MAAKOOLIDE KADUMINE.

Ferdinand Eisen

Väikeste maakoolide kadumine ja kaotamine 1950-ndate aastate lõpust kuni 1970-ndate aastate lõpuni oli meie maaelus üks teravamaid sotsiaalseid probleeme, mille põhjuste ja tagajärgede üle käis ajuti äge vaidlus, mis kestis kümnekond aastat hiljemgi ja ei ole vaibunud tänapäevalgi ning mis annab arutluseks ainet ka edaspidi. Maaelu sotsiaalsete ja kultuurilis - hariduslike probleemide käsitlemisel pöörduakse ikka jälle ka selle nähtuse juurde tagasi, peatudes eeskätt selle negatiivsete tagajärgede juures, minnes üldiselt mööda selle protsessi konkreetsete põhjuste ahelast. Tegemist oli siin sellise omalaadse sotsiaalse nähtusega, kus põhjused sünnitasid sedalaadi tagajärgi, mis said oma tagasimõju tõttu täiendavateks põhjusteks muutustele maaelanikkonna paiknevuses nendes olukordades. Muidugi oli algpõhjuseks siin Nõukogude võimu poolt pealesurutud põllumajanduse kollektiviseerimine - sellest tulenesid kohe algul rängad majanduslikud raskused maarahvale, mida hiljem komplitseerisid kolhoosikorra edasise arengu heitlikud perspektiivid. Talumajanduse ajal elas maal rahvast rohkesti ja rohkesti oli ka käepärast maakoolet, mis oma enamuses ei olnudki siis nii väikesed antud tingimustes. Repressioonide ja administratiivsete survevahenditega läbiviidud kollektiviseerimise ajal oli aeg, kus tasu tööpäeva eest külas piirdus ühe rublaga ja alla selle. Algas elanikkonna hulgaline lahkumine maalt. Hilisematel aastatel järgnes kolhooside suurendamine - ühendamine, mille tulemusel majandite arv vähenes 2 - 3 korda. Sellega kaasnes hulga külade kuulutamine mitteperspektiivseteks, ja teiselt poolt, nn perspektiivsete asulate maha märkimine ning väljaarendamine, kuhu koondati suurte tootmishoonete ja mitmekordsete linnatüüpi elumajade ehitamine, samuti ka mõningase hulga individuaalelamute ehitamine. Elanikkond, eriti selle tööväimeline osa, hakkas hulgaliselt

lahkuma vanadest sisseelatud paikadest, mis nüüd osutusid mitteperspektiivseteks äärealadeks. Elanikkonna lahkumine algas mitte seepärast, et väikesed maakoolis kaotati; vaid väikesed maakoolid kadusid kõigepealt seepärast, et elanikkond valgus neis tingimustes maalt ära. Kaotati ju ka väikesed maakauplused, jäi kiratsema või suleti kohapealseid rahvamaju, raamatukogusid, liideti külanõukogusid, halvenes side ametiasutustega. Sellel kõigel oli muidugi elanikkonna liikumisele maal ja maalt oma tagasimõju, mis seda protsessi omakorda süvendas ja kiirendas. Nii vähenes ka laste arv maal - paljud maakoolid tühjenesid õpilastest. Seepärast ei või väikeste maakoolide kaotamist vaadelda kui omaette eraldi võetavat küsimust, mille eest peab vastutust kandma ainult üks, s.o. hariduselu juhtinud ametkond, nagu seda on tihti väidetud ja väidetakse.

Teiseks, asusid ju paljud maakoolid kunagistes mõisahoonetes, mis olid kuidagi koolide jaoks kohendatud, või siis 1920 - 1930ndatel aastatel või veelgi varem ehitatud koolihoonetes. Need hooned olid üldiselt halvas olukorras: ilma veevärgita, keskkütteta, sanseadmeteta, sööklata, rääkimata töökojast, võimlast ning teistest kaasaja koolile vajalikest ruumidest. Aga teoksil oli 8-klassilise koolikohustuse elluviimine, ees seisis üldise kaskhariduse elluviimine, hariduse sisu uuendamine. Iseasi, kuidas praegu neid ülesandeid keegi hindab, kuid sel ajal olid need koolikorralduses peamisi ülesandeid ja eesmärke. Lisaks sellele tuli muidugi arvestada neid nõudeid, mida sanitaarinspeksioon ja tuletõrje koolimajale esitasid. Nende hoonete nõuetekohaseks kordategemiseks ei jätkunud riigil vahendeid ja ka majandid - kolhoosid ja sovhoosid, mis kooli- ja rahvamajade ehitamisel ja remontimisel siiski osalesid, kaotasid huvi selliste tühjenevate äärealadele jäävate hoonete ümberehitamise ja kapitaalse remondi vastu, ega olnud selleks kõigeks ka majanduslikult suutelised.

Vähese õpilste arvu juures olid sellistes koolides paratamatult liitklassid, kus ühe õpetaja tunnis olid koos kahe - kolme ja isegi nelja klassi õpilased. Eriti ähvardas liitklasside

probleem teravaks muutuda seoses Pedagoogika Teaduste Akadeemia nimekama prühholoogi D. Elkonini poolt 1968 - 1969. a. mitmes Akadeemia baaskoolis ja mõnes rajoonis läbiviidud katsetega. Nendega püüti tõestada, et algkooli õpilaste võimed õppematerjali omandamiseks on suuremad kui seni arvatud. Eksperimentaalkoolide⁵ najal väitis ta, et lapsed suudavad omandada nõuetekohase alghariduse kolme aastega, järelikult tuleb algkoolid muuta kolmeklassilisteks. Selletaolist eksperimenti hakatigi kohati Nõukogude Liidus ellu viima. Meie vabariigis oleks see tähendanud suurema hulga väikeste maa - algkoolide muutmist ühe õpetajaga koolideks, kus õpetaja pidanuks toime tulema kolme klassi õpilastest koosneva liitklassiga. Meie Haridusministeerium ei läinud selle eksperimendiga kaasa. Liitklasse oli meil ennegi rohkesti. Pealegi ei väärinud Elkonini ja tema mõttekaaslaste poolt teostatud katsed täit usaldust.

Väikeste liitklassidega koolide, s.h. ka liitklssidega 8-klassiliste koolide hulk raskendas koolide kindlustamist kvalifitseeritud aineõpetajatega: vastava koormuse puudumise tõttu tuli sellises koolis ühel õpetajal õpetada mitut ainet, milles ta nõutavat ettevalmistust ei omanud. Väikestes koolides olid ka väga piiratud võimalused õpilaste klassiväliseks tegevuseks, nagu laulukoori loomiseks, rahvatantsu ja spordi harrastamiseks ning üldse õpilasorganisatsioonide tegevuseks. Vaatamata nende tegevuste selleaegsele ametlikule välisele ideoloogilisele küljele oli neil siiski sisuliselt oluline tähtsus koolinoorte arendamisel.

Väikestel koolidel on omad vaieldamatud positiivsed küljed: kool on kodulähedane, sellest ka õpilastele ja lastevanematele lähedasem, sageli tervele põlvkonnale traditsiooniline oma kool. Igat õpilast on võimalik individuaalselt tundma õppida. Kuid koolile esitatavate üldiste nõudmiste piirides andsid tõsiselt tunda ka vasturääkivad tegurid, eriti õppekorralduslikud ja eespool mainitud majanduslikud hädad ning raskused väikestes koolides.

Väikeste maakoolide sulgemine ja mõnede 8-klassiliste

tehtud
kalts

koolide muutmine algkoolideks seadustati koolivõrgu iga - aastasel kinnitamisel Ministrite Nõukogu koosolekul. Need muudatused toimusid rajoonide täitevkomiteede teadmisel ja ettepanekul, kes tundsid ja pidid tundma kohalikke olusid ning võimalusi. Agarateks taganttõukajateks olid siin Rahandusministeerium ja selle kohapealsed rahandusosakonnad, kelle argumentatsioon ei ulatunud majandusliku säästu eesmärgist kaugemale. Kuid pedagoogilisest arukusest ja kohalike elanike murede mõistmisest jäi sageli puudu. Kohalike elanikega neid küsimusi siiski arutati, mis seisnes peamiselt selles, et neid veenda lastele paremate koolitingimuste loomisega ja lubadustega korraldada õpilaste transport kooli ja koju. Ühte - teist sel alal ka tehti. Neil aastatel tehti tõepoolest laialdaselt juurdeehitusi perspektiivseteks loetud koolide majadele, kus püüti arvestada selleaegseid sanitaar- ja tuletõrje nõudmisi. Neid juurdeehitusi tehti üldiselt standartsete tüüpprojektide järgi, mis oma arhitektuurilise ilme ja ka puhtehitusliku külje poolest alati ei rahuldanud.

Suuri lootusi pandi laste vadamisele bussidega kooli ja koju. Maakooli õpilastele kehtestati reisijateveo bussiliinidel tasuta sõit. Kuid sellega ei saanud küsimust kaugeltki lahendada. Abiks tuli võtta eri koolibussiliinide käikupanemine ja majandite transport. Eeskujuks oli mujal maailmas toimuv õpilaste kooli transportimine. Sellist perspektiivi toetati Ministrite Nõukogu poolt. Aga tegelikkuses see ei teostunud ootuspäraselt - kus busside puudus, kunas bensiini nappus, kus majandi oma hädad ja puudused. Pealegi ei olnud kõigi nende kooli teede ääres ootepaviljone. Nii tekkis tõsiseid raskusi väikeste laste kooliteele. Kohtadelt tuli rohkesti kaebusi ja palveid väikeste koolide likvideerimise kohta, mis enamuses jäid siiski arvestamata.

Süüd oli siin muidugi ka Haridusministeeriumil ja rajoonide haridusosakondade juhatajatel. Päriselt vältida väikeste koolide kaotamist ei oleks sellises olukorras ^{siin} võimalik olnud, kuid Haridusministeerium ja haridusosakonnad pidanuksid

5

kindlameelsemalt vastu astuma kampaanialikele liialdustele. Väikeste koolide likvideerimise tuhinas sattus selle alla ka õpilaste arvu poolest ja oma asukoha tõttu võrdlemisi elujõulisi maakooale, mis ei olnud kuidagi õigustatud; seda võidi ehk ainult majandusliku kokkuhoiuga põhjendada.

Nende küsimuste arutamisel Haridusministeeriumi kolleegiumil ja haridusosakondade juhatajate nõupidamistel kostis hoiatusi, et väikeste koolide likvideerimisel tuleb tähelepanelikult arvestada konkreetseid olusid ja elanikkonna põhjendatud nõudmisi. Ent väikeste koolide koondamise kampaania oli aga liiduliste võimuorganite nõudel ja samuti vabariigi valitsuse heakskiitmisel nii " autoriteetselt " käima pandud, et selle vastu väljaastumist hinnati kui perspektiivitunde puudumist. Perspektiivitundest arusaamine osutus väga erinevaks. Üksmeelt ei olnud selles küsimuses ka meie Haridusministeeriumis. *Seda ala kureeris Haridus -*

*Ministeeriumi
ministri
1. asetäitja
A. Kõru*

Väikeste koolide koondamine oli neil aastakümnetel koolivõrgu korrastamise nimetuse all tõesti kogu Nõukogude Liidus käimas. Kui mul tuli 1964. aasta detsembris esineda NSV Liidu Ülemnõukogu eelarvekomisjoni hariduse kulutuste alamkomisjoni ees aruandega haridusalaste kulutuste kohta Eesti NSV-s, heideti seal mulle ette peamiselt väikeste koolide ülemäärast suurt arvu. Seda asjaolu märgiti ära ka komisjoni otsuses, kus ühtlasi kohustati meid " koolivõrgu korrastamist " jätkama. See küsimus oli korduvalt arutlusel ka NSV Liidu Haridusministeeriumi Keskkooli Nõukogus, kus seda seostati harilikult ikka koolide õppeedukuse küsimusega. Siin *ja esimesel* puudsin ma seletada meie koolivõrgu omapära, võrreldes teiste liiduvabariikidega, meie maaelanikkonna hajusa asustusega, mille tõttu kooli ringkonna raadius kujuneb pikaks. Tõsisemaid etteheiteid ma sealt selles küsimuses siiski ei saanud. Küll aga pälvis Haridusministeerium korduvaid etteheiteid vabariigi organite poolt. Haridusministeeriumi iga-aastase tegevuse aruande esitamisel Eesti NSV Ministrite Nõukogus (peamiselt küll majanduslikust küljest) esitas Rahandusministeerium ikka etteheiteid ja oma ettepanekuid väikeste koolide ning klassikomplektide likvideerimise kohta, mis

leidis vastava sõnastuse ka valitsuse otsuses Haridusministeeriumi tegevuse kohta. Ikka tehti selles Haridusministeeriumile ülesandeks jätkata " koolivõrgu korrastamist ".

Mul ei ole praegu kasutada statistilisi andmeid, kuid nagu säilinud märkmetest on näha, likvideeriti 1960 - 1970ndate aastatel maal üle 400 väikese algkooli ja üle 50 8-klssilise kooli, millest osa muudeti algkoolideks. Selle tulemusel tõusis klassit~~ta~~ keskmise täituvus maakoolides 11 õpilaselt 15 õpilasele; tunduvalt vähenes liitklasside arv. See võimaldas kindlustada maakooli paremini aineõpetajatega, hoogsamalt arendada õpilaste klassivälist tegevust, eriti lastekooride ja rahvatantsu viljelemist ning õpilaste omavalitsust. Kooli sai nüüd mõnevõrra paremini varustada ka õppevahenditega. Juurde rajati aga paarkümmend uut keskkooli, pidades silmas üldisele keskkoolile üleminekut. (Enamus neist ei õigustanud oma olemasolu.) Kuid väikeste koolide kadumine tõi pedagoogilisest küljest kaasa olulisi kaotusi, mida eespool mainitud.

Mõnelt poolt avaldati siis kartust, et selle " maakoolivõrgu korrastamise " teel tahetakse luua linnatüüpi suuri kõledaid kooli, kuid maakoolid jäid ikkagi väikesteks koolideks, kus klassit~~ta~~ täituvus ulatus keskmiselt 15 - 16 õpilasele. Kuid kuna koolipiirkonna raadius venis pikemaks, tekkis kohati vajadus internaadi ning õpetajate elumaja järele. 1973. aastal võeti vastu ENSV Ministrite Nõukogu määrus (NSVL MN vastava määruse alusel) maakoolide olukorra parandamise kohta, kus nähti ette 1974 - 1980. aastatel maal koolide ehitamist 24.700 õpilaskohaga, 5400 kohaga internaatide ja ca 1700 õpetajate korteri ehitamist. Need abinõud olid suunatud nn perspektiivsetesse keskustesse ja jäid suures osas küll ellu viimata. Kuid mõneti leevendas see tekkinud olukorda.

1970. aastate lõpupoole tõstsid rajoonide, kolhooside ja sovhooside juhid juba tõsiselt nurinat väikeste maakoolide kaotamise üle, seda seoses töövõimelise elanikkonna vähesusega majanduslikult juba tugevnevates majandites. Süüdlasena tekkinud

7

olukorras mainiti eeskätt Haridusministeeriumi, kuigi kogu eelnev " korrastamine " toimus Ministrite Nõukogu nõudmisel ja rajoonide juhtkondade teadmisel ning ettepanekul. Nüüd tegi vabariigi Ministrite Nõukogu korralduse, et iga maakooli likvideerimise või ümberorganiseerimine võib toimuda ainult Põllumajanduse Ministeeriumi nõusolekul. Tegelikult oligi maakoolivõrgu " korrastamine " selleks ajaks juba põhiliselt lõpule jõudnud. Vastavalt majandite arengule, nende keskuste ja abikeskuste paiknevusele, hakati looma uusi algkoole, taastama mõningaid endisi, asutama lasteaed - algkoole, täiustati 8-klassiliste koolide võrku maal.

Väikeste maakoolide kadumine omaaegsetes tingimustes oli üldiselt paratamatu. Kuid see toimus ka nendes tingimustes oluliste vigadega ja mõõdutundeta. Praegu, iseseisvunud Eestis, hoopis uutes majanduslikes tingimustes, on kujunenud ja on kujunemas uued vajadused ja ka võimalused maakoolivõrgu kujundamiseks ning ülesaamiseks nõukogude võimu ajal toimunud vääristustest.

märts 1995

T. E. Leu